

Liceum Krzemienieckie w odrodzonej Polsce (1920–1939)

Ewa Danowska

Liceum Krzemienieckie powstało na fundamentach ideowych Gimnazjum Wołyńskiego, założonego przez Tadeusza Czackiego i Hugona Kołłątaja w 1805 r. Było fenomenem edukacyjnym lat międzywojennych, któremu nie dorównywała żadna inna szkoła. Było nie tylko placówką oświatową, lecz także **centrum kulturalnym** powiatu krzemienieckiego, a nawet całego Wołynia, organizującym życie społeczne. Krzemieniec nazywano wówczas „**Rzeczpospolitą Krzemieniecką**”¹.

Należy pamiętać, że nazwa „Liceum” miała charakter historyczny. Liceum Krzemienieckie istniejące w latach 1920–1939 nie było pojedynczą szkołą, lecz dużym **zespołem** szkół, internatów, zakładów naukowych, ośrodków doskonalenia i uniwersytetów ludowych, utrzymywanych z dochodów przynoszonych przez własne majątki. Wszystko to, rozrzucone na dużej powierzchni, sięgające nie tylko sąsiednich powiatów, lecz także województw². Po zakończeniu I wojny światowej, gdy granice Rzeczypospolitej Polskiej nie były ostatecznie ustalone, a przynależność państwowa Krzemieńca rozstrzygnięta, bardzo szybko zdecydowano o przekazaniu dawnych zabudowań dawnego Liceum w polskie władanie³.

Siła tradycji

Starania o **reaktywację** szkoły, nawiązującej do tradycji szkoły Czackiego z XIX w., podjęto już w 1919 r. w środowisku warszawskim i krzemienieckim, głównie za sprawą osób skupionych wokół **Polskiej Macierzy Szkolnej**. Inicjatorzy, mimo trwających działań wojny polsko-bolszewickiej, zwołali w Warszawie 8 kwietnia

1920 r. naradę przedstawicieli rządu i towarzystw naukowych. Jednogłośnie opowiedziano się za wznowieniem działalności szkoły pod nazwą **Liceum Krzemienieckie**. Starania prawnie **usankcjonował** Naczelnny Wódz Wojsk Polskich **Józef Piłsudski**, który 27 maja 1920 r. wydał rozkaz nr 162 o powołaniu Liceum. Aby zapewnić placówce finansowe podstawy do sprawnego działania, w kolejnym rozkazie z tego samego dnia (nr 163) ogłosił decyzję o majątkowym zabezpieczeniu Liceum przez przekazanie w zarząd i użytkowanie majątków leśnych, stawów rybnych i gospodarstw rolnych⁴.

Pod zarządem Liceum znalazło się prawie 40 tys. ha ziemi, kilka zakładów przemysłowych (tartaki, mleczaranie, młyny) oraz liczne budynki na czele z obszernymi pojezuickimi zabudowaniami w Krzemieńcu. Liceum Krzemienieckie, bogato uposażone przez państwo w ziemię i przedsiębiorstwa przemysłowe, było **niezależne finansowo** i nie musiało troszczyć się o środki materialne⁵.

Trudne realia i odnowa

Stan zabudowań szkolnych przedstawiał się **fatalnie** – stropy były przegniłe i groziły zawaleniem, sale pozbawione drzwi, okien, podłóg oraz pieców. Wszystko należało odbudowywać, remontować i na nowo urządzać. Polacy z całego kraju z dużą życzliwością interesowali się powstającą szkołą, chociaż można było spotkać się z wrogością antypolsko nastawionej części okolicznej ludności⁶. Józef Stemler napisał: „Dookoła **żywiół zbolszewiczały, zdemoralizowany przez wojnę**, brak wszelkiej organizacji; ludność rozpasana i wrogo usposobiona”⁷.

W zamierzeniach Liceum miało **szerzyć polską kulturę** i dawać uczniom **przygotowanie zawodowe**. W kompleksie szkół ogólnokształcących i fachowych kształcono

¹ A. Szmyt, *Tradycja szkoły Tadeusza Czackiego i Hugona Kołłątaja w Polsce Odrodzonej*, [w:] *Przełomy edukacyjne. Dziedzictwo polskiej teorii i praktyki*, red. W. Szulakiewicz, Toruń 2011, s. 114–126; B. Gorska, *Rzeczpospolita Krzemieniecka albo Nowe Ateny Wołyńskie*, Kraków 2017, s. 1. O Gimnazjum Wołyńskim założonym w 1805 r. zob. m.in.: E. Danowska, *Tadeusz Czacki 1765–1813. Na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006, s. 262 i n.

² J. Guśławska, *Krzemieniec i okolice. Przewodnik turystyczny*, Lviv 2001, s. 64.

³ A. Szmyt, *Organizacja i struktura Liceum Krzemienieckiego 1920–1939*, „Artes Liberales. Zeszyty Naukowe Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztoro. Liceum Krzemienieckie w kontekście rozwoju oświaty, nauki i kultury na Wołyniu w XX w.”, red. K. Bartnicka, R. 4, nr 1 (6), Pułtusk 2009 [dalej: „Artes Liberales” 2009], s. 26–27.

⁴ A. Szmyt, *Organizacja i struktura...*, s. 27–28. Zob. więcej: S. Paluchowski, *Wskrzeszenie Liceum Krzemienieckiego*, „Ziemia” 1926, R. 11, nr 11, s. 162–164; K. Warda, *Szkice z dziejów szkół krzemienieckich. Biblioteki liceum, ich zasoby i losy*, Kielce 2000, s. 1072–109; *Liceum Krzemienieckie w dobie obecnej 1920–1935*, oprac. zbiorowe, Krzemieniec 1935, s. 5–6; M. Kałuski, *Liceum Krzemienieckie na Wołyniu w latach 1919–1939*, http://www.wolhynia.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=69:liceum-krzemienieckie-na-wołyniu-w-latach-1919-1939&catid=10&Itemid=109 (dostęp: luty 2018), s. 1–2.

⁵ W. Mędrzecki, *Liceum Krzemienieckie w życiu publicznym Drugiej Rzeczypospolitej*, „Artes Liberales” 2009, s. 131. Spis szkół i majątków Liceum Krzemienieckiego zob. J. Stemler, *Liceum Krzemienieckie. Przyszłość – teraźniejszość – przyszłość*, Warszawa 1927, s. 23–26.

⁶ W. Koszewska, „*Liceum Krzemienieckie człowiekiem stoi*”. *Służba Polsce i narodowi polskiemu dr. Marka Piekarskiego w latach 1922–1927*, [w:] *Dziedzictwo Kresów. Nauka i edukacja*, red. I. Kozimala, A. Królikowska, B. Topij-Stempińska, Kraków 2013, s. 125–127.

⁷ J. Stemler, dz.cyt., s. 20.

Widok miasta

późniejszych nauczycieli, pracowników w dziedzinie leśnej, rolnej, przemysłowej i handlowej⁸.

W pierwszych latach istnienia placówki panowało przekonanie, że jej priorytetem jest **pomoc polskim dzieciom i młodzieży pochodzącym ze wschodu**, które wskutek wojennej zawieruchy straciły rodzinny dom i często były sierotami. Grupę młodzieży stanowili młodzi ludzie, którzy przerwali naukę wskutek służby wojskowej, a także dzieci polskich wojskowych osadników⁹.

Ze względu na dużą liczbę młodzieży bezdomnej, w marcu 1921 r. powstał **internat**, który stanowił ich jedyny dach nad głową. Początkowo warunki były bardzo trudne – w zniszczonych budynkach **brakowało** drzwi i okien, łóżek, sienników czy ławek. Spano na podłodze, na słomie. W umywalniach było kilka starych miednic, a w jadalni nieco misek i talerzy. Z czasem, systematycznie, dzięki prowadzonym pracom sytuacja się poprawiła¹⁰.

W ciągu paru lat doprowadzono do porządku także majątki ziemskie należące do Liceum Krzemienieckiego – wybudowano **leśniczówki i gajówki**, zbudowano **elektrownię**, zaprowadzono **kanalizację i wodociągi**, a gdzie do tej pory można było utonąć w błocie – wybudowano **jezdnie i chodniki**. Również same zabudowania licealne nabrały nowego wyglądu – zniszczone sale: kolumnową, biblioteczną, im. Kołłątaja i teatralną **odnowiono**, zachowując ich dawny charakter z czasów Tadeusza Czackiego¹¹.

Zespół placówek

Pierwszy rok szkolny Liceum Krzemienieckiego rozpoczął się formalnie w lutym 1921 r. Już wcześniej, w pierwszej kolejności uruchomiono trzy klasy Koedukacyjnego **Seminarium Nauczycielskiego** (20 stycznia 1920 r.) oraz dwie klasy Koedukacyjnego **Gimnazjum im. Tadeusza Czackiego** (1 maja 1920 r.), z rozszerzonym programem matematyki i fizyki. W następnym roku szkolnym Seminarium Nauczycielskie miało już komplet pięciu kursów. W roku szkolnym 1921/1922 przy Seminarium powstała też **Szkoła Ćwiczeń**.

Na uruchomienie innych zaplanowanych szkół należało poczekać do połowy 1922 r. Formalnie otwarto wówczas **Gimnazjum, Licealną Szkołę Rolniczą** z wydziałem rolnym i leśnym w Białokrynicy oraz **preparandę** przygotowującą uczniów do Seminarium Nauczycielskiego. Było to o tyle ważne, że w odrodzonej Polsce brakowało nauczycieli. W kolejnych latach poszerzano kierunki kształcenia w Liceum, uruchomiono **Szkołę Gajowych** w Suraziu oraz internaty męski i żeński w Krzemieńcu.

Z czasem organizowano też kolejne szkoły zawodowe, należące do zespołu Liceum Krzemienieckiego: m.in. w 1928 r. powstała **Niższa Szkoła Rzemieślniczo-Przemysłowa** w Smydze, potem **Gimnazjum Spółdzielcze, Niższa Szkoła Ogrodnicza** w Leduchowie, **Roczna Szkoła Przynsposobienia Rolniczego** w Wiśniowcu oraz **Liceum Handlowe**.

Liceum zaczęło prowadzić też **działalność dodatkową** – utworzono **szkoły ludowe**, tzw. uniwersytety ludowe w Michałowce i Różynie, uruchomiono liczne **kursy gospodarstwa domowego**. Oprócz tego przy Liceum Krzemienieckim funkcjonowały trzy **przedszkola**. Ostatecznie wśród placówek podległych Liceum Krzemienieckiemu znalazły się cztery zasadnicze typy zakładów: ogólnokształcące, pedagogiczny, zawodowy i oświatowy¹².

Uczniowie

Odnotowano, że w roku szkolnym 1922/1923 w trzech placówkach na średnim poziomie nauczania pobierało naukę 550 uczniów, w tym 152 uczennice. Liczba ta **wzrosła**, bo w roku szkolnym 1925/1926 odnotowano już 675 uczniów¹³.

W roku szkolnym 1929/1930 w seminarium nauczycielskim uczyło się 196 uczniów, a około 60% tej liczby stanowiły dziewczęta. Spośród ogółu 57% osób deklarowało wyznanie rzymskokatolickie, 32% prawosławne,

⁸ A. Szmyt, *Organizacja i struktura...*, s. 29. W. Mędrzecki, dz.cyt., s. 131.

⁹ E. Żórawska, *Chronologia rozwoju odrodzonego Liceum Krzemienieckiego*, „Biesiada Krzemieniecka”, z. 3, „Liceum Krzemienieckie 1920–1939”, Londyn 1998, s. 37.

¹⁰ J. Stemler, dz.cyt., s. 21.

¹¹ A. Szmyt, *Organizacja i struktura...*, s. 30–32. O uniwersytetach ludowych zob. J. Sułkowska-Gładuń, *Uniwersytety ludowe Liceum Krzemienieckiego*, „Biesiada Krzemieniecka”, z. 3, „Liceum Krzemienieckie 1920–1939”, Londyn 1998, s. 23–35; T. Maliszewski, *Polsko-ukraińskie uniwersytety ludowe Liceum Krzemienieckiego*, [w:] „Ateny Wołyńskie” – między historią a współczesnością, red. A. Szmyt, H. Stroński, Olszynie-Krzemieniec 2015, s. 239–252. Struktura Liceum Krzemienieckiego zob. B. Gorska, dz.cyt., s. 334–336.

¹² W. Żółkiewski, *Kierownictwo i zespół pedagogiczny szkół kuratorium Liceum Krzemienieckiego w latach 1920–1939*, „Biesiada Krzemieniecka”, z. 3, „Liceum Krzemienieckie 1920–1939”, Londyn 1998, s. 101. Zob. wykaz nauczycieli wszystkich przedmiotów Liceum Krzemienieckiego, tabela s. 102–113.

¹³ K. Groszyński, *Mój Krzemieniec*, „Biesiada Krzemieniecka”, z. 3, „Liceum Krzemienieckie 1920–1939”, Londyn 1998, s. 50–51, 53.

a 11% – mojąszowe. W tym czasie do szkoły powszechnej, nazywanej Szkołą Ćwiczeń, uczęszczało 307 dzieci. W Gimnazjum im. T. Czackiego było wówczas 166 uczniów (103 chłopców i 63 dziewczynki)¹⁴.

Regulamin stanowił, że młodzież gimnazjum i seminarium nauczycielskiego Liceum Krzemienieckiego zobowiązana była nosić **w szkole i poza szkołą mundurek**. Niwelowało to różnice społeczne. Był on prosty, praktyczny i gustowny, a uczniowie mogli wykazać swoją inwencję tylko w niewielkich detalach stroju¹⁵.

Pracownicy

Przez cały okres istnienia Liceum Krzemienieckiego przewinęło się przez jej placówki 227 osób kadry pedagogicznej, nie licząc kuratorów, bibliotekarzy czy instruktorów pracowni specjalistycznych. Dwudziestu nauczycieli zatrudnionych było tylko w uniwersytetach ludowych. W międzywojennej Polsce **zawód nauczyciela nie był tak sfeminizowany**, a w krzemienieckich szkołach uczyła porównywalna liczba nauczycieli i nauczycielek. Kadra nauczycielska zarabiała godnie, mogła też liczyć na mieszkania służbowe¹⁶.

W 1922 r. w Liceum Krzemienieckim przeprowadzono pierwszy egzamin maturalny, a w październiku 1922 r. do Krzemienia przybył Józef Piłsudski¹⁷.

W 1923 r. została założona **Biblioteka** Liceum Krzemienieckiego¹⁸. Księgozbiór liczył ponad 10 tys. tomów – z dawnych, cennych i wartościowych zbiorów, **wywiezionych** przez Rosjan w 1831 r., mimo podejmowanych starań, **nic nie wróciło**. Natomiast okoliczni obywatele chętnie przekazywali Bibliotece dary książkowe¹⁹.

Warto nieco miejsca poświęcić ludziom, dzięki których działalności powstało Liceum Krzemienieckie i mogło pomyślnie się rozwijać. Jego pierwszym, tymczasowym kierownikiem był dr **Teodor Mianowski**, a dyrektorem Seminarium Nauczycielskiego Piotr Moczulski. Od 1 lutego 1922 r. z polecenia Polskiego Komitetu Wykonawczego na Rusi zwierzchnikiem Liceum w randze wizytatora (z uprawnieniami kuratora) został dr **Marek Piekarski**. Był bardzo zaangażowany w swoją pracę i duży nacisk kładł na rolę szkół w **zachowanie polskości na Kresach**. Uważał np., że zatrudnianie nauczycieli innej narodowości niż polska i innego wyznania niż katolickie jest niesłuszne, bronił się też przed przyjmowaniem uczniów Ukraińców²⁰. Piekarski z odrodzonego Liceum Krzemienieckiego

Widok na Górę Królowej Bony

go chciał stworzyć wzorową szkołę, a zarazem **ośrodek polskiej kultury** na Kresach. Jako priorytet uznał za pewnienie młodzieży godziwych warunków życia i nauki, kształtowanie ich kultury i wiedzy, wpajanie wartości obywatelskich, a także praktyczne przygotowanie zawodowe – za najpilniejsze uważając przygotowanie nauczycieli²¹.

Po **przewrocie majowym** w 1926 r. w Liceum Krzemienieckim zaszły zmiany personalne. Na stanowisku kuratora dr. Marka Piekarskiego zastąpił chwilowo **Stanisław Paluchowski**, dotychczasowy dyrektor VI gimnazjum we Lwowie, a po nim **Juliusz Poniatowski**, działacz ludowy, który zaplanował radykalną modernizację placówki²². Pragnął on przekształcić dotychczasowy „bastion kresowy” w **nowoczesną instytucję edukacyjno-kulturalną** wychowującą młodych **obywateli wszystkich narodowości i wyznań**, w duchu wzajemnego poszanowania²³.

Nowoczesne nauczanie

Najważniejszym eksperymentem było wprowadzenie w życie tzw. **systemu daltońskiego** opracowanego przez amerykańską nauczycielkę Helen Pankhurst. W miejsce tradycyjnego systemu klasowo-lekcyjnego przewidziano **indywidualne miesięczne przydziały pracy**, które uczeń podejmował samodzielnie, korzystając ze specjalistycznych pracowni. Na początku roku nauczyciel przedstawiał plan całorocznej pracy, a tempo nauki było dostosowane do możliwości danego ucznia, wdrażanego do **samodzielności**. System daltoński zaczęto z czasem nazywać „**krzemienieckim**”²⁴. Początkowo objęte nim zostały cztery klasy Gimnazjum i cztery kursy Seminarium Nauczycielskiego, a tradycyjny system pozostał w klasach

¹⁴ B. Gorska, dz.cyt., s. 250–253.

¹⁵ Tamże, s. 144–147; A. Sheybal-Rostek, *Kadra pedagogiczna i pracownicy Liceum Krzemienieckiego w latach 1920–1939*, „Artes Liberales” 2009, R. 4, nr 1 (6), s. 61–68.

¹⁶ A. Szmyt, *Organizacja i struktura...*, s. 32; W. Koszewska, dz.cyt., s. 128. Józef Piłsudski ponownie odwiedził Krzemieniec w 1926 r.

¹⁷ E. Żórawska, dz.cyt., s. 38.

¹⁸ *Liceum Krzemienieckie i struktura...*, s. 36. Zob. więcej: K. Warda, dz.cyt., s. 128–173.

¹⁹ A. Szmyt, *Organizacja i struktura...*, s. 34–35. W. Chrzęszczewski, *Piekarski Marek (1878–1951)*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 26, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 71–73.

²⁰ W. Koszewska, dz.cyt., s. 123.

²¹ A. Szmyt, *Organizacja i struktura...*, s. 35; J. Molenda, *Poniatowski Juliusz (1886–1975)*, [w:] PSB, t. 27, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1982, s. 438–444.

²² W. Mędrzecki, dz.cyt., s. 132.

²³ Daltoński plan w: *Wielka Encyklopedia PWN*, Warszawa 2002, t. 6, s. 492.

²⁴ E. Żórawska, dz.cyt., s. 39–40; K. Warda, dz.cyt., s. 123–124.

maturalnych i niższych gimnazjalnych. Od roku szkolnego 1929/1930 objęte nim zostały **wszystkie szkolne placówki w Krzemieńcu**. Po opanowaniu wstępnych trudności przystosowano system daltoński do polskiego szkolnictwa, dokonując modyfikacji. Stosowanie tej metody wpłynęło na **rozwijanie indywidualności uczniów**, pociągając za sobą wzmożoną pracę nauczycieli²⁵.

Liceum Krzemienieckie dysponowało nowoczesnym wyposażeniem do prowadzenia zajęć **wychowania fizycznego**. W gimnazjum były sale gimnastyczne z wszelkimi przyrządami oraz przebieralnie, a na zewnątrz dwa boiska sportowe – do gry w **siatkówkę i piłkę ręczną**. Nigdy wśród uczniów **nie propagowano gry w piłkę nożną**, ponieważ uważano tę dyscyplinę za niebezpieczną, brutalną i nieodpowiednią dla młodzieży. Zimą boiska zamieniały się w **lodowiska**. Na poboczu znajdowała się żwirowana **bieżnia**. Lekcje wychowania fizycznego prowadzone były na wysokim poziomie, a zajęcia atrakcyjne. Regularnie odbywały się **zawody sportowe**, np. narciarskie. Wśród krzemienieckich uczniów, zarówno starszych, jak i młodszych popularne było puszczanie własnoręcznie wykonanych w pracowni stolarskiej – **łatawców** – zwłaszcza z pobliskiej góry Bony oraz Czerczy²⁶.

Warto dodać, że przy krzemienieckich szkołach funkcjonował **gabinet lekarski oraz stomatologiczny**, a władze szkolne dbały o przyjemności uczniów, organizując w ciągu roku dwie **wycieczki krajoznawcze** w bliższe i dalsze okolice Polski²⁷.

Po powołaniu Juliusza Poniatowskiego na stanowisko ministra rolnictwa w 1934 r. jego pracę kontynuowali kolejno: Eustachy Nowicki, potem Karol Kochler, a od 1936 r. aż do wybuchu II wojny światowej – Stefan Czarnocki²⁸.

Uroczystości państwowe i przerwana historia

W Liceum Krzemienieckim stałą zasadą i zwyczajem było organizowanie uroczystości narodowych, przy licznej obecności lokalnego społeczeństwa. Obchodzono m.in. kolejne **rocznice uchwalenia Konstytucji 3 maja** czy rocznice **wybuchu powstania listopadowego**²⁹.

²⁵ B. Gorska, dz.cyt., s. 321–323.

²⁶ *Liceum Krzemienieckie w dobie...*, s. 33–34, 37. Zob. też: R. Bednarz-Grzybek, I. Krasieńska, *Życie szkolne młodzieży krzemienieckiej w czasopiśmie „Nasz Widnokrąg”*, [w:] *„Ateny Wołyńskie”...*, s. 221–237.

²⁷ A. Sheybal-Rostek, dz.cyt., s. 3.

²⁸ W. Koszewska, dz.cyt., s. 142–143.

²⁹ R.J. Czarnowski, *Krzemieniec. Zaginione miasteczko*, Warszawa 2014, s. 106–107; E. Żórawska, dz.cyt., s. 46–48. Więcej: A. Szmyt, A. Sheybal-Rostek, *Kremenecki zawody ku poszanuwanija ricnici Juliusza Słowackiego w 1939 r.*, [w:] *Postać Juliusza Słowackiego u polikulturnomu prostori. Zbirnik materialiw*, red. A. Szulgan, O. Pylyszczuk, L. Koszak, Kremeneć 2011, s. 199–217.

³⁰ M. Kałuski, dz.cyt., s. 10, 12.

³¹ K. Warda, dz.cyt., s. 127. Zob. też: A. Milewska-Młynik, *Warszawscy Krzemieńczanie*, [w:] *„Ateny Wołyńskie”...*, s. 267–288.

³² A. Łomakowycz, M. Bodnar, *Stanovljennja Kremeneckoj Obłastnoj Gumanitarno-Pedagogicznej Akademii im. Tarasa Szewczenka jak zakonimirnyj etap transformacji szkoli na Volynii*, [w:] *„Ateny Wołyńskie”...*, s. 471–478.

Spółeczność szkolna w 1939 r. przygotowywała się na uroczyste obchody – pod patronatem prezydenta Ignacego Mościckiego – **130 rocznicy urodzin i 90 rocznicy śmierci Juliusza Słowackiego**, słynnego poety pochodzącego z Krzemieńca. Niestety, okazało się, że kolejna przewidziana na 23 września 1939 r. część uroczystości nie mogła już się odbyć z powodu **wybuchu wojny**³⁰. W dniu **17 września 1939 r.** wojska sowieckie wkroczyły do Krzemieńca, a **Liceum przestało istnieć**³¹.

Jak za czasów Tadeusza Czackiego, tak również wychowankowie i absolwenci Liceum Krzemienieckiego 1920–1939 przywiązani byli do swojej szkoły. Począwszy od 1932 r., odbywały się **zjazdy absolwentów**, którzy powołali „Zrzeszenie Byłych Wychowanków Liceum Krzemienieckiego”³².

W nowej rzeczywistości

Po drugiej wojnie światowej w budynkach Liceum mieściły się **ukraińskie placówki oświatowe** o profilu kształcenia nauczycieli. Od 2002 r. funkcjonuje tam Instytut Humanistyczno-Pedagogiczny im. Tarasa Szewczenki, w 2014 r. przemianowany na Krzemieniecką Obwodową **Akademii Humanistyczno-Pedagogiczną in. T. Szewczenki**³³.

Wszystkie zdjęcia pochodzą z publikacji: *Liceum Krzemienieckie w dobie obecnej 1929–1935*, oprac. zbiorowe, Krzemieniec 1935.

The Krzemieniec Lyceum in reborn Poland (1920–1939)

The Krzemieniec Lyceum was a secondary school based on the same ideas as the 18th century Volhynian Gymnasium which had been founded by Tadeusz Czacki and Hugon Kołłątaj in 1805 and had existed under the name of the Krzemieniec Lyceum until 1833.

The attempts to recreate the Lyceum were supported by the Chief Commander of the Polish Army Józef Piłsudski who enabled its reactivation by issuing the appropriate order on 27 May 1920. The Lyceum was intended to spread Polish culture in the Eastern Borderlands and educate the youth, preparing them for work.

The first post-World War I years were very difficult however, with time and excellent state-ensured financial base for educational and cultural activity, it became very popular. The name “Lyceum” was historical in character, as this institution between 1920 and 1939 encompassed a set of schools: a gymnasium, a teacher’s seminary, and a farming and forestry school as well as dorms, training centers and People’s Universities. Both students and teachers were given excellent conditions for work, study and recreation. The school constituted a center of Polish culture and education in Volhynia. After the Soviet invasion on 17 September 1939 the Lyceum ceased to exist.